

نگاهی به بازار شکر در ایران طی سال‌های (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

ذبیح‌الله نجف‌پور
کارشناس ارشد علوم اقتصادی
nj1354@yahoo.com

با توجه به اهمیت شکر به عنوان یک کالای راهبردی، در این مقاله وضعیت بازار آن در کشور طی دوره زمانی (۱۳۸۰-۱۳۹۱) مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که میزان تولید قند و شکر در کشور تحت تأثیر افزایش سطح زیرکشت نیشکر و افزایش ضریب استحصال از ۸۳/۸ هزارتن در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۲۴/۳ هزارتن در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است، با این حال بدلیل بالا بودن مصرف سرانه قند و شکر در کشور (حدود ۳۰ کیلوگرم) بخش قابل توجهی از نیاز مصری جامعه از طریق واردات تأمین می‌شود. طی دوره مذکور با کاهش سطح زیرکشت چغندرقند و افزایش سطح زیرکشت نیشکر سهم چغندرقند از تولید قند و شکر کاهش و سهم نیشکر افزایش یافته و به هم نزدیک شده است. یکی از ابزارهای تنظیم بازار برقراری تعرفه است که در این ارتباط تعرفه واردات شکر سفید و شکر خام از ۱۵۰ و ۱۳۰ درصد در نیمه اول سال ۱۳۸۴ به ۱۰ و ۴ درصد در فروردین ماه ۱۳۸۵ تا آذر ماه ۱۳۸۶ کاهش یافت که باعث حداکثر شدن میزان واردات در سال ۱۳۸۵ (۲۵۲۲ هزارتن) و کاهش قابل توجه میزان تولید قند و شکر کشور طی سال‌های (۱۳۸۶-۱۳۸۸) گردید. در سال ۱۳۹۱ تعرفه واردات شکر سفید ۷۰ درصد، شکر خام ۵ درصد و میزان واردات شکر ۱۶۸۰ هزارتن بوده است. محاسبه شاخص هرفیندل-هربیشم میزان در بازار تولید قند و شکر کشور در سال ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که این صنعت از وضعیت رقبتها برخودار می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: تولید، واردات، ضریب استحصال، راندمان، تعرفه، شاخص هرفیندل-هربیشم

۱. مقدمه

شکر به عنوان کالای استراتژیک همواره مورد توجه دولت‌ها قرار دارد. این کالا از دو محصول نیشکر و چغندرقند به دست می‌آید، به طوری که ۷۰ درصد تولید جهانی شکر از نیشکر و ۳۰ درصد آن از چغندرقند استحصال می‌شود. هر چند این کالای راهبردی در ۱۲۰ کشور جهان تولید می‌شود، با این حال بیش از ۵۰ درصد کل شکر تولیدی در جهان را کشورهای برزیل (۲۰ درصد)، هند (۱۶ درصد)، اتحادیه اروپا (۱۰ درصد)، چین (۷ درصد)، آمریکا (۵ درصد) و تایلند (۴ درصد) در اختیار دارند.

آمارها نشان می‌دهند که به طور متوسط حدود ۵۰ درصد شکر مصرفی ایران از محل واردات (شکر سفید یا شکر خام) تأمین می‌گردد، همچنین طی سال‌های اخیر حدود ۵۲ درصد تولید داخلی

شکر از نیشکر و مابقی چندرقد استحصال شده است. با اینکه میانگین مصرف سرانه شکر در سطح جهان ۲۳ کیلوگرم می‌باشد این شاخص در ایران از میزان استاندارد جهانی فراتر رفته و به ۳۰ کیلوگرم رسیده است. با عنایت به اهمیت این کالای استراتژیک در این مقاله تلاش می‌شود تا بازار این کالا با توجه به آمار و اطلاعات در دسترس از ابعاد مختلف بررسی گردد. سطح زیرکشت و میزان تولید چندرقد و نیشکر، میزان تولید و واردات شکر، وضعیت تعریفهای شکر خام و سفید طی سال‌های (۱۳۹۱-۱۳۸۰) و بررسی ساختار بازار شکر در ایران از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

۲. بررسی سطح زیرکشت و میزان تولید چندرقد و نیشکر

در ایران به دلیل تنوع آب و هوایی هر دو محصول چندرقد و نیشکر کشت می‌شود، به طوری که نیشکر محصول نواحی گرمسیر و چندرقد محصول نواحی سردسیر می‌باشد. با این حال، به دلیل هزینه بالای فرایند استخراج شکر از چندرقد کشت این محصول نه تنها در ایران بلکه در جهان محدود شده است.

۲-۱. سطح زیرکشت چندرقد

چنانچه در نمودار (۱) ملاحظه می‌شود سطح زیرکشت چندرقد طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱) همراه با نوسان‌ها روندی نزولی داشته و از ۱۷۱/۷ هزارهکتار در سال ۱۳۸۰ به ۱۰۱/۵ هزارهکتار در سال ۱۳۹۱ تنزل یافته و کمترین مقدار آن مربوط به سال ۱۳۸۷ حدود ۵۴ هزارهکتار بوده است.

۲-۲. تولید چندرقد

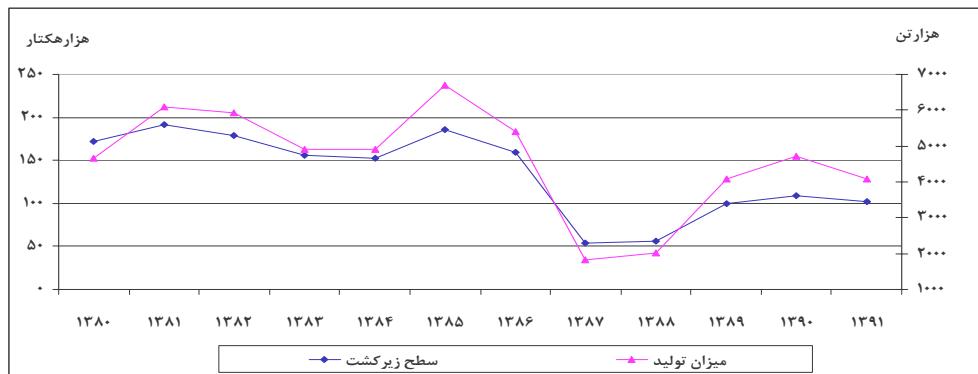
نگاهی به جدول (۱) نشان می‌دهد که روند نوسان‌های تولید چندرقد تحت تأثیر روند تغییرات سطح زیرکشت آن نزولی بوده است، به طوری که از ۴۶۴۹ هزارتن در سال ۱۳۸۰ به ۴۰۷۳/۵ هزارتن در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته و کمترین مقدار آن مربوط به سال ۱۳۸۷ حدود ۱۸۲۹/۳ هزارتن بوده است (نمودار ۱).

جدول ۱. سطح زیرکشت و میزان تولید چندرقد طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

(هزارهکتار و هزارتن)

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	متوسط دوره
سطح زیرکشت	۱۷۱/۷	۱۹۱/۸	۱۷۸/۴	۱۵۶/۱	۱۵۲/۹	۱۸۵/۹	۱۵۹/۸	۵۴	۵۶/۳	۹۹/۵	۱۰۹/۵	۱۰۱/۵	۱۳۴/۸
میزان تولید	۴۶۴۹	۶۰۹۷/۵	۵۹۱۶/۳	۴۹۰۲/۴	۴۹۱۶/۳	۵۴۰۷/۲	۶۷۰۹/۱	۱۸۲۹/۳	۲۰۱۵/۹	۴۰۹۵/۷	۴۷۰۲/۵	۴۰۷۳/۵	۴۶۱۱

مأخذ: سایت اطلاع‌رسانی وزارت جهاد کشاورزی.

نمودار ۱. سطح زیرکشت و میزان تولید چند روند طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

۳-۲. سطح زیرکشت نیشکر

بر اساس نمودار (۲) سطح زیرکشت نیشکر برخلاف سطح زیرکشت چند روندی صعودی داشته و نسبت به آن از نوسان کمتری برخوردار می‌باشد، به طوری که از ۳۶/۹ هزارهکتار در سال ۱۳۸۰ به ۸۵/۴ هزارهکتار در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است. بررسی نوسان‌های سطح زیرکشت نیشکر در این دامنه نشان می‌دهد که تا سال ۱۳۸۵ روندی صعودی داشته و از ۳۶/۹ هزارهکتار در سال ۱۳۸۰ به ۶۶/۶ هزارهکتار در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. با این حال، در سال ۱۳۸۶ به رقم ۶۱/۲ هزارهکتار تزلیل یافته و تا سال ۱۳۸۸ تغییر محسوسی نداشته است. در ادامه، تا سال ۱۳۹۱ روندی صعودی را تجربه نموده و به رقم ۸۵/۴ هزارهکتار در سال ۱۳۹۱ (بیشترین مقدار) رسیده است.

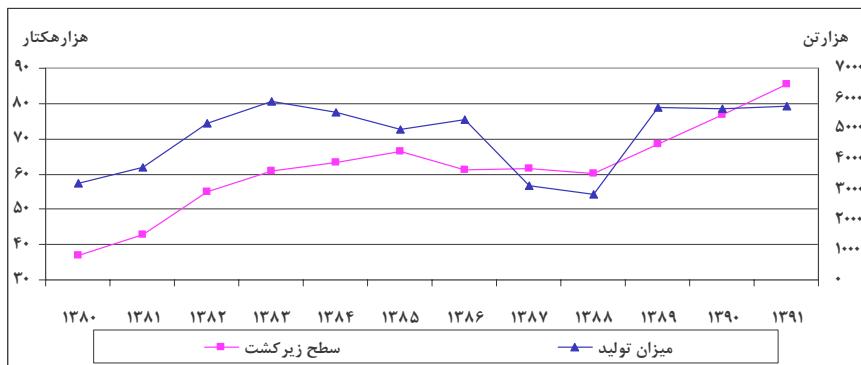
۴-۲. تولید نیشکر

نگاهی به جدول (۲) نشان می‌دهد که تولید نیشکر طی سال‌های (۱۳۸۰-۱۳۹۱) همراه با نوسان‌های افزایشی بوده، به طوری که از ۳۱۹۵/۴ هزارتن در سال ۱۳۸۰ به ۵۷۵۲ هزارتن در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است، همچنین ییشترین میزان تولید طی دوره مورد بررسی مربوط به سال ۱۳۸۳ حدود ۵۹۱۱ هزارتن و کمترین رقم آن مربوط به سال ۱۳۸۸ برابر ۲۸۲۳/۱ هزارتن می‌باشد.

جدول ۲. سطح زیرکشت و میزان تولید نیشکر طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

(هزارهکتار و هزارتن)															
سال	سطح زیرکشت	میزان تولید	متوسط دوره	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰
۶۱/۶	۸۵/۴	۵۷۵۲	۷۶/۷	۶۸/۴	۶۰/۱	۶۱/۶	۶۱/۲	۶۶/۶	۶۳/۴	۶۰/۹	۵۵	۴۲/۷	۳۶/۹	۳۶/۹	
۴۷۳۶/۴	۳۱۹۵/۴	۳۷۱۲/۴	۵۶۵۹/۲	۵۶۸۵/۱	۲۸۲۳/۱	۳۰۹۷/۵	۵۳۱۴/۸	۴۹۵۹/۴	۵۵۳۰/۴	۵۹۱۱	۵۱۹۶				

مأخذ: سایت اطلاع‌رسانی وزارت جهاد کشاورزی.

نمودار ۲. سطح زیرکشت و میزان تولید نیشکر طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

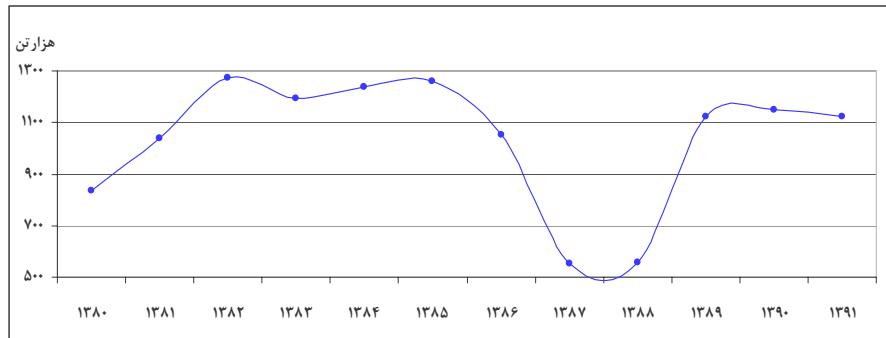
۳. بررسی وضعیت تولید قندوшکر در ایران (تولید، راندمان صنعتی و ضریب استحصال)

۳-۱. تولید قندوشکر

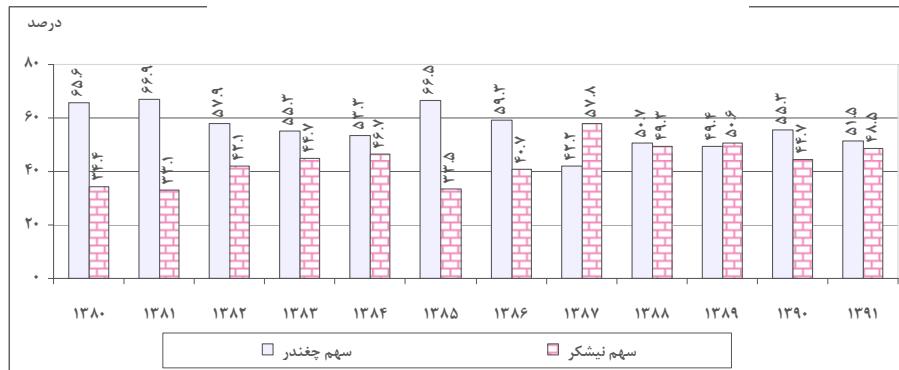
سابقه صنایع قندسازی و تبدیلی شکر در ایران مربوط به سال ۱۲۷۴ می باشد که در کهریزک توسط بلژیکی ها بنا شد و پس از دو دوره بهره برداری کارخانه تعطیل گردید تا اینکه در سال ۱۳۰۹ این کارخانه بازسازی و شروع به کار نمود.

آمارها نشان می دهند طی سال های (۱۳۸۰-۱۳۹۱) میزان تولید قند و شکر در کشور تحت تأثیر افزایش سطح زیرکشت نیشکر، افزایش ضریب استحصال و افزایش راندمان تولید شکر از چغندر قند و نیشکر از ۸۳۷/۸ هزار تن در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۲۴/۳ هزار تن در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است. با این حال، شایان ذکر است با توجه به کاهش سطح زیرکشت چغندر قند و نیشکر طی دوره (۱۳۸۵-۱۳۸۸) میزان تولید قند و شکر نیز با کاهش مواجه شده، به طوری که طی دوره مورد بررسی کمترین میزان تولید قند و شکر مربوط به سال ۱۳۸۷ (معادل ۵۵۲/۷ هزار تن) می باشد. شایان توجه است که بیشترین میزان تولید قند و شکر کشور طی دوره مذکور نیز مربوط به سال ۱۳۸۲ (معادل ۱۲۷۴ هزار تن) بوده است (نمودار ۳).

در خصوص سهم چغندر قند و نیشکر از شکر تولیدی در کشور شایان ذکر است که تا سال ۱۳۸۶ سهم چغندر قند در تولید قند و شکر کشور از نیشکر بالاتر بوده، به طوری که در سال های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۵ سهم آن حدود ۲ برابر سهم نیشکر بوده است. این در حالی است که با توجه به کاهش سطح زیرکشت چغندر قند در سال ۱۳۸۷ این سهم برعکس شده و سهم نیشکر حدود ۵۹ درصد و سهم چغندر قند تقریباً ۴۱ درصد شده است. طی سال های اخیر مجدد سهم چغندر قند تا حدودی با افزایش مواجه شده و به ۵۱/۵ درصد رسیده است (نمودار ۴).

نمودار ۳. روند میزان کل تولید قند و شکر از چغندر و نیشکر طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

نمودار ۴. سهم چغندر و نیشکر از جمع کل قند و شکر تولیدی در کشور طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

جدول ۳. میزان تولید قند و شکر از چغندرقند و نیشکر طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

(هزارتن)

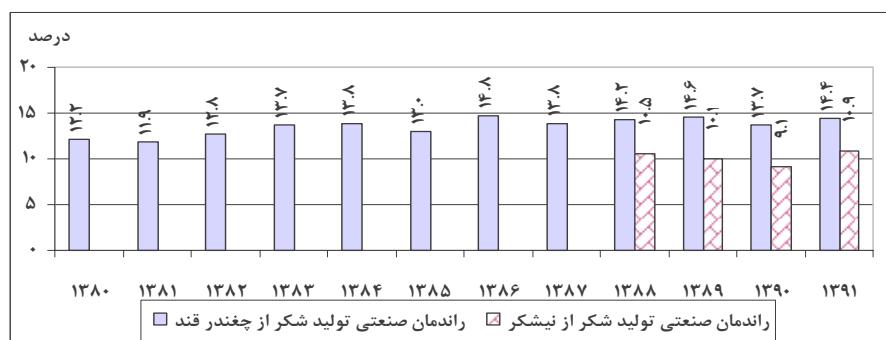
سال	متوجهه شدن قند و شکر از چغندرقند و نیشکر	شکر تولید شده از نیشکر	جمع تولید شده از نیشکر	قندو شکر تولید شده از چغندرقند و نیشکر
۱۳۸۰	۵۴۹/۷۱	۲۸۸/۱۵	۳۴۳/۹۸	۸۳۷/۸۶
۱۳۸۱	۶۹۶/۱۳	۳۴۳/۹۸	۳۴۳/۹۸	۱۴۰/۱۱
۱۳۸۲	۷۳۷/۱۲	۵۳۷/۰۴	۵۳۷/۰۴	۱۲۷۴/۱۶
۱۳۸۳	۶۵۹/۱۷	۵۳۳/۸۰	۵۳۳/۸۰	۱۱۹۲/۹۷
۱۳۸۴	۶۶۰/۸۶	۵۷۷/۹۳	۵۷۷/۹۳	۱۲۲۸/۷۹
۱۳۸۵	۸۳۶/۹۵	۴۲۱/۴۴	۴۲۱/۴۴	۱۲۵۸/۳۹
۱۳۸۶	۶۲۳/۸۱	۴۲۸/۸۵	۴۲۸/۸۵	۱۰۵۲/۶۶
۱۳۸۷	۲۳۳/۲۵	۳۱۹/۴۸	۳۱۹/۴۸	۵۵۲/۷۳
۱۳۸۸	۲۸۲/۹۵	۲۷۵/۳۰	۲۷۵/۳۰	۵۵۸/۲۵
۱۳۸۹	۵۵۵/۴۸	۵۶۸/۴۵	۵۶۸/۴۵	۱۱۲۳/۹۳
۱۳۹۰	۶۳۰/۹۱	۵۱۳/۶۶	۵۱۳/۶۶	۱۱۴۹/۰۷
۱۳۹۱	۵۷۹/۱۱	۵۴۵/۱۹	۵۴۵/۱۹	۱۱۲۴/۳
متوجهه شدن دوره				۱۰۳۳/۶

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه‌های قند و شکر ایران.

۲-۳. راندمان صنعتی تولید شکر

راندمان صنعتی از نسبت شکر تولید شده از چغندرقند یا نیشکر به چغندرقند یا نیشکر مصرف شده در کارخانه به دست می‌آید.

۱۰۰ × (چغندرقند مصرف شده در کارخانه/شکر تولید شده از چغندرقند)= راندمان صنعتی چنانچه در نمودار (۵) ملاحظه می‌شود طی دوره مورد بررسی راندمان صنعتی تولید شکر از چغندرقند همراه با نوسان‌هایی افزایشی بوده و از ۱۲/۲ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۱۴/۴ درصد در سال ۱۳۹۱ رسیده است، همچین راندمان تولید شکر از نیشکر نیز از ۱۰/۵ درصد در سال ۱۳۸۸ به ۱۰/۹ درصد در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است.^۱

نمودار ۵. راندمان صنعتی تولید قند و شکر از چغندرقند و نیشکر طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

جدول ۴. میزان چغندرقند و نیشکر مصرف شده کارخانجات طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

(هزارتن)	سال	چغندرقند	نشکر
متوسط دوره	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹
	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶
۴۳۷۷/۳	۴۰۱۲/۴	۴۶۳۰/۶	۳۸۱۳/۶
۴۷۲۱/۱	۵۰۰۳/۷	۵۶۴۳/۴	۵۶۴۷/۸
	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳
	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰
۴۷۹۳/۵	۴۲۱۹/۳	۶۴۴۳/۸	۴۸۲۰/۳
	۵۷۶۸/۳	۵۸۳۸/۵	۴۵۰۷/۵
	—	—	—

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه‌های قند و شکر ایران.

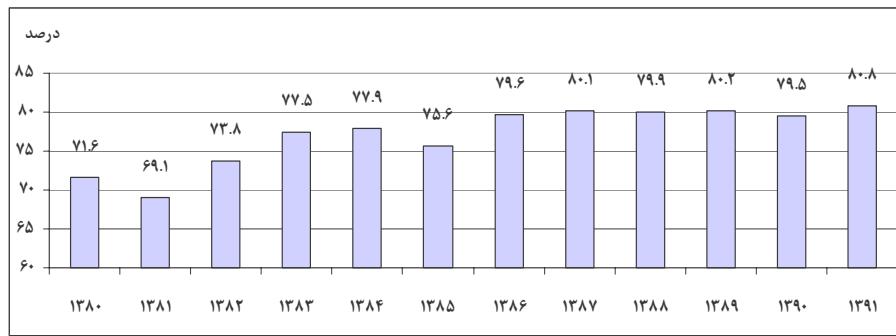
۳-۳. ضریب استحصال تولید شکر

ضریب استحصال تولید شکر از نسبت شکر تولید شده از چغندرقند یا نیشکر به عیار چغندرقند یا نیشکر در یک کیلوگرم به دست می‌آید. عیار چغندرقند یا نیشکر میزان شکر (شیرینی) موجود در یک کیلوگرم چغندرقند یا نیشکر است که در نقاط مختلف کشور متفاوت است. به عنوان مثال، عیار یک کیلوگرم چغندرقند در سال ۱۳۹۱ از ۱۴/۷ تا ۱۹/۲ درصد متفاوت بوده و میانگین آن در سطح کشور حدود ۱۷/۶ درصد بوده است، همچین عیار یک کیلوگرم نیشکر در سال مذکورین ۱۱/۱ تا ۱۲/۶ درصد بوده و میانگین آن حدود ۱۱/۹ درصد گزارش شده است.

۱. با توجه به محدودیت آمار و اطلاعات راندمان صنعتی تولید قند و شکر از نیشکر طی سال‌های (۱۳۸۸-۱۳۹۱) محاسبه شده است.

با توجه به اینکه در سال ۱۳۹۱ میزان شکر تولیدشده از چغندرقند حدود ۵۸۷/۵ هزارتن بوده و میزان چغندرقند خریداری شده توسط کارخانجات حدود ۴۰۶۹/۸ هزارتن گزارش شده است و با عنایت به اینکه میانگین عیار چغندرقند حدود ۱۷/۶ درصد بوده است ضریب استحصال شکر از چغندرقند در سال ۱۳۹۱ حدود ۸۰/۸ درصد محاسبه شده است که بالاترین ضریب استحصال طی دوره مورد بررسی می‌باشد.^۱

بررسی‌ها نشان می‌دهند پایین‌ترین ضریب استحصال شکر از چغندرقند طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱) مربوط به سال ۱۳۸۱ (معدل ۶۱/۰۶ درصد) بوده و متوسط آن طی این دوره حدود ۷۷ درصد بوده است. شایان توجه است که ضریب استحصال تولید از واحدهای نیشکر در سال‌های اخیر نیز به طور متوسط حدود ۷۰ درصد بوده است.

نمودار ۶. ضریب استحصال تولید شکر در واحدهای چغندری طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۱)

۱. $(\text{عیار} \times \text{چغندرقند خریداری شده توسط کارخانه}) / \text{شکر تولید شده از چغندرقند} = \text{ضریب استحصال با عنایت به اینکه میزان شکر تولیدشده از چغندرقند در سال ۱۳۹۱ حدود ۵۸۷/۵ هزارتن بوده و میزان چغندرقند خریداری شده توسط کارخانجات در آن سال حدود ۴۰۶۹/۸ هزارتن گزارش شده است و نیز با توجه به اینکه میانگین عیار چغندرقند حدود ۱۷/۶ درصد بوده است ضریب استحصال چغندرقند در سال ۱۳۹۱ حدود ۸۰/۸ درصد محاسبه می‌شود.$

$\text{ضریب استحصال} = (۱۰۰ \times ۰/۱۷۶) / (۴۰۶۹/۸ \times ۰/۵۸۷) = ۰/۸۰/۸$

با توجه به رابطه فوق میزان شکر تولید شده از چغندرقند به صورت زیر قابل محاسبه می‌باشد:
 $\text{عیار چغندرقند} \times \text{ضریب استحصال} \times \text{میزان چغندرقند خریداری شده توسط کارخانه} = \text{میزان شکر تولید شده از چغندرقند}$
 $= ۴۰۶۹/۸ \times ۰/۸۰/۸ \times ۰/۱۷۶ = ۵۸۷/۵$

۴. بررسی وضعیت واردات شکر در ایران (میزان واردات، تعریف و تأثیر تعرفه‌ها بر تولید داخلی)

۴-۱. واردات

تأمین شکر برای مصرف در کشور از دو مسیر تولید داخلی و واردات صورت می‌گیرد. با احتساب مصرف سرانه ۳۰ کیلوگرم قندوشکر کشور میزان نیاز به شکر حدود ۲/۳ میلیون تن برآورد می‌شود که حدود نیمی از آن در داخل کشور و نیمی دیگر از طریق واردات تأمین می‌گردد.

بررسی واردات شکر طی دوره (۱۳۹۱-۱۳۸۰) حاکی از آن است که طی سال‌های نخست این دوره واردات عمده‌تاً توسط بخش دولتی انجام شده و در ادامه سهم دولت از واردات شکر کاهش و سهم بخش خصوصی افزایش یافته است، به طوری که در دو سال اول دهه ۱۳۸۰ واردات تنها توسط بخش دولتی صورت گرفته و در سال‌های (۱۳۹۰-۱۳۸۷) واردات شکر صرفاً توسط بخش خصوصی انجام شده است. چنانچه در نمودار (۷) ملاحظه می‌گردد در سال ۱۳۸۵ واردات شکر به بالاترین میزان یعنی رقم ۲۵۲۷ هزارتن رسیده است که با توجه به تولید داخلی حدود ۱۲۵۸ هزارتن در سال موردنظر میزان شکر وارد شده بیشتر از میزان مورد نیاز وارداتی بوده است. شایان توجه است که میزان مورد نیاز وارداتی در سال مذکور با توجه به میزان تولید حدود ۸۰۰ هزارتن بوده است.

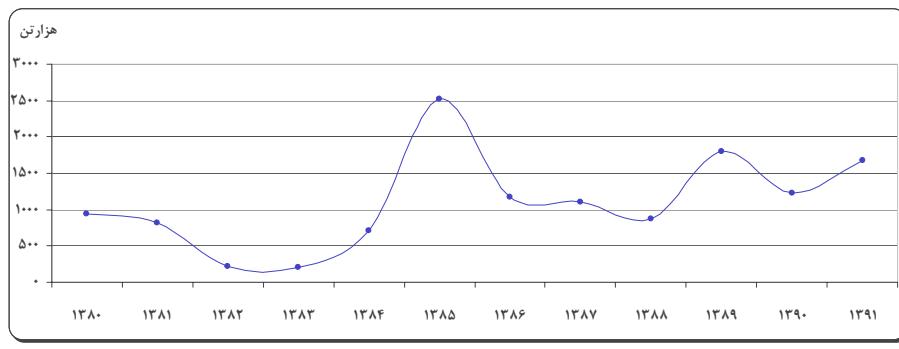
واردات شکر در سال ۱۳۹۱ نیز حدود ۱۶۸۰ هزارتن بوده که پس از سال‌های (۱۳۸۵ ۲۵۲۷) و (۱۳۸۹ ۱۸۰۵) بیشترین رقم واردات طی سال‌های اخیر می‌باشد.

جدول ۵. واردات شکر به تکیک واردات دولتی و خصوصی طی دوره (۱۳۹۱-۱۳۸۰)

(هزارتن)

شرح	واردات خصوصی	سهم خصوصی	واردات دولتی	سهم دولتی	حجم واردات
۱۳۸۰	.	.	۹۳۷	۱۰۰	۹۳۷
۱۳۸۱	.	.	۸۲۰	۱۰۰	۸۲۰
۱۳۸۲	۵۶	۲۵/۹۲	۱۶۰	۷۴/۰۷	۲۱۶
۱۳۸۳	۴۲	۲۰/۶۸	۱۶۱	۷۹/۳۱	۲۰۳
۱۳۸۴	۸۰	۱۱/۳۲	۶۲۷	۴۶/۲۵	۷۰۷
۱۳۸۵	۱۴۸۵	۵۸/۷۶	۱۰۴۲	۴۱/۲۳	۲۵۲۷
۱۳۸۶	۹۶۲	۸۲/۱۲	۲۰۸	۱۷/۷۷	۱۱۷۰
۱۳۸۷	۱۱۰۱	۱۰۰	.	.	۱۱۰۱
۱۳۸۸	۸۷۷	۱۰۰	.	.	۸۷۷
۱۳۸۹	۱۸۰۵	۱۰۰	.	.	۱۸۰۵
۱۳۹۰	۱۲۳۴	۱۰۰	.	.	۱۲۳۴
۱۳۹۱	۱۱۷۵	۶۹/۹۴	۵۰۵	۳۰/۰۶	۱۶۸۰

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه‌های قند و شکر ایران (گمرک جمهوری اسلامی ایران).

۴-۲. بررسی وضعیت تعرفه‌های شکر خام و سفید

چنانچه در جدول (۶) ملاحظه می‌شود در حالی که تعرفه‌های واردات شکر سفید و شکر خام در نیمه نخست سال ۱۳۸۴ به ترتیب حدود ۱۵۰ و ۱۳۰ درصد بوده از آبان تا بهمن همان سال به ۵۰ و ۳۰ درصد تنزل یافته است. روند نزولی تعرفه‌ها در ماه‌های بعد نیز تداوم داشته، به طوری که از بهمن ماه تا فروردین ماه ۱۳۸۵ به ۲۰ و ۵ درصد و از فروردین ماه ۱۳۸۵ تا آذر ماه ۱۳۸۶ به ۱۰ و ۴ درصد کاهش یافته است که کمترین مقدار تعرفه طی دوره موربد بررسی می‌باشد. پس از آذرماه ۱۳۸۶ روند تعرفه‌ها تا حدودی افزایش یافت، به طوری که در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۲ میزان تعرفه واردات شکر سفید و شکر خام بر اساس اطلاعات مندرج در کتاب مقررات صادرات و واردات ۳۲ و ۱۰ درصد و مطابق مصوبه ستاد تدبیر ویژه اقتصادی ۳۲ و ۲ درصد می‌باشد.

جدول ۶. تعرفه‌های شکر خام و سفید طی دوره (۱۳۸۰-۱۳۹۲)

(درصد)	شکر خام	شکر سفید	شرح
۱۰۰	۱۵۰	۱۳۸۰	سال
۴۲	۵۷	۱۳۸۱	سال
۷۰	۱۱۰	۱۳۸۲	سال
۷۰	۱۰۰	۱۳۸۳	سال
۱۳۰	۱۵۰	از ابتدای سال ۱۳۸۴ تا حدود نیمه ۱۳۸۴	
۲۰	۵۰	از آبان تا بهمن ماه ۱۳۸۴	
۵	۲۰	از اول بهمن تا فروردین ماه ۱۳۸۵	
۴	۱۰	از اردیبهشت ماه ۱۳۸۵ تا آذر ماه ۱۳۸۶	
۱۰	۲۰	از آذر ماه سال ۱۳۸۶ تا آذر ماه ۱۳۸۷	
۲۰	۳۵	از آذرماه ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۸	۱۳۹۰/۴/۳۰ تا ۱۳۹۰/۴/۳۰
۴	۷۰	از ۱۳۹۰/۵/۱ تا ۱۳۹۰/۷/۲۱	۱۳۹۰/۵/۱ تا ۱۳۹۰/۷/۲۱
۲۰	۷۰	از ۱۳۹۰/۷/۱ تا ۱۳۹۰/۷/۲۱ (مندرج در کتاب مقررات صادرات و واردات)	۱۳۹۰/۷/۱ تا ۱۳۹۰/۷/۲۱ (مندرج در کتاب مقررات صادرات و واردات)
۵	۷۰	از ۱۳۹۱/۶/۲۱ تا ۱۳۹۱/۶/۲۱ (مصطفوی هیئت دولت)	از ۱۳۹۱/۶/۲۱ تا ۱۳۹۱/۶/۲۱ (مصطفوی هیئت دولت)
۵	۷۰	از ۱۳۹۱/۷/۱ تا ۱۳۹۱/۱۲/۳۰ (مصطفوی هیئت دولت)	از ۱۳۹۱/۷/۱ تا ۱۳۹۱/۱۲/۳۰ (مصطفوی هیئت دولت)
۱۰	۳۲	از ۱۳۹۲/۱/۱ تا ۱۳۹۲/۱/۱ (مندرج در کتاب مقررات صادرات و واردات)	از ۱۳۹۲/۱/۱ تا ۱۳۹۲/۱/۱ (مندرج در کتاب مقررات صادرات و واردات)
۲	۳۲	از ۱۳۹۲/۱/۱ تا اطلاع ثانوی (مصطفوی ستاد تدبیر ویژه اقتصادی)	از ۱۳۹۲/۱/۱ تا اطلاع ثانوی (مصطفوی ستاد تدبیر ویژه اقتصادی)

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه‌های قند و شکر ایران.

۴-۳. بررسی تأثیر تعرفه‌ها بر میزان تولید قند و شکر در ایران در دهه ۱۳۸۰

بررسی تاریخی سیاست‌های اعمال شده بر صنعت قند و شکر ایران نشان می‌دهد که تا اواخر دهه ۱۳۷۰ سیاست غالب دولت‌ها انحصار بوده و تلاش شده است این صنعت به هر صورت در اختیار دولت باشد و به این دلیل انگیزه سرمایه‌گذاری در این صنعت از سوی بخش خصوصی چندان قابل توجه نبوده است. در اوایل دهه ۱۳۷۰ و بر اساس ماده (۳۲) قانون برنامه سوم توسعه^۱ انحصار صنعت قند و شکر حذف شد. نتیجه حذف این انحصار رشد سرمایه‌گذاری و تولید قند و شکر بود، به طوری که تولید این محصول با رشدی معادل ۵۲ درصد از ۸۳۰ هزارتن شکر در سال ۱۳۸۰ به ۱۲۵۸ هزارتن در سال ۱۳۸۵ افزایش یافت و ضریب خودکفایی نیز از ۴۶ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۶۸ درصد در سال ۱۳۸۵ رسید. با این حال، چنانچه بیان شد تعرفه واردات شکر سفید و شکر خام از ۱۵۰ و ۱۳۰ درصد در نیمه اول سال ۱۳۸۴ به ۱۰ و ۴ درصد در فروردین ماه ۱۳۸۵ تا آذر ماه ۱۳۸۶ کاهش یافت. پیامد چنین سیاستی افزایش بی‌سابقه واردات در سال ۱۳۸۵ به حدود ۲۵۲۷ هزارتن بود، در حالی که با توجه به میزان تولید در آن مقطع (۱۲۵۸ هزارتن) میزان نیاز به واردات حدود ۸۰۰ هزارتن بوده است. پیرو آن میزان سطح زیرکشت بهویژه سطح زیرکشت چندرقد با کاهش قابل توجهی مواجه گردید و میزان قند و شکر تولیدی نیز روندی کاهنده را تجربه نمود، به طوری که در سال ۱۳۸۷ تولید شکر به ۵۵۲ هزارتن سقوط کرد که نسبت به سال ۱۳۸۵ حدود ۵۶/۱ درصد کاهش نشان می‌دهد. علاوه بر این، کاهش محصولات جانبی چندرقد که در خوراک دام‌ها قابلیت استفاده دارد (نظیر ملاس، تفاله تر و تفاله خشک) و همچنین تشدید وابستگی کشور به واردات شکر و رشد واردات خوراک دام می‌تواند به عنوان دیگر پیامدهای این سیاست ذکر شود.

از اواخر سال ۱۳۸۶ تعرفه‌ها با اندکی افزایش مواجه گردید. با این حال، به دلیل پایین بودن سقف تعرفه‌ها نسبت به نیمه نخست دهه ۱۳۸۰ و شکاف قابل توجه آن همچنان میزان واردات شکر قابل ملاحظه می‌باشد، به طوری که در سال ۱۳۹۱ میزان واردات شکر (اعم از بخش خصوصی و دولتی) حدود ۵۰۰ هزارتن بیش از نیاز وارداتی بوده است. این در حالی است که میزان تولید قند و شکر نیز علیرغم وجود ظرفیت‌های اسمی به میزان ۲/۸۵ میلیون تن رشد چندانی نکرده و همچنان میزان تولید این محصول در سال ۱۳۹۱ حدود ۱۶۰ هزارتن کمتر از میزان آن در سال ۱۳۸۵ بوده است.

۱. ماده (۳۲) قانون برنامه سوم توسعه: به دولت اجازه داده می‌شود که بدون الزام به رعایت قانون نحوه توزیع قند و شکر تولیدی کارخانه‌های کشور مصوب ۱۳۵۳ و اصلاحیه آن بر اساس آین نامه‌ای که به پیشنهاد وزارت‌خانه‌های صنایع، بازرگانی و کشاورزی تصویب می‌کند مقررات مربوط به استانداردهای تولیدی – قیمت‌گذاری، فروش، توزیع و صادرات و واردات قند و شکر را تعیین کند.

۵. ساختار بازار تولید قند و شکر در کشور

در ادبیات اقتصادی شاخص‌های مختلفی به منظور بررسی ساختار بازار مورد استفاده قرار می‌گیرد که از آن جمله می‌توان به شاخص هرفیندل-هیرشمن اشاره نمود. این معیار به وسیله مجموع مربعات سهم هر بنگاه از کل بازار محاسبه می‌شود.

$$\text{HHI} = \sum_{i=1}^k s_i^2 \quad s_i = \frac{q_i}{q} \quad (1)$$

S_i^2 : مربع سهم بنگاه i ام (که از طریق تقسیم سهم بنگاه به کل بازار به دست می‌آید).

k : تعداد بنگاه‌های موجود در بازار

q_i : عرضه بنگاه i ام به بازار

q : کل عرضه بازار

چنانچه در بازاری شاخص HHI آن بازار کمتر از ۱۰۰۰ باشد رقابتی محسوب می‌شود و در صورتی که شاخص مذکور بیش از ۱۸۰۰ باشد بازار غیررقابتی محسوب می‌شود، همچنین در بازه ۱۰۰۰ تا ۱۸۰۰ نیز نوع بازار رقابت انحصاری می‌باشد.

با توجه به آنچه بیان شد تولید قند و شکر در ایران از دو محصول چغندرقند و نیشکر به دست می‌آید که در فرایند تولید شکر از چغندرقند حدود ۳۷ کارخانه وجود دارد که تقریباً ۱۰ کارخانه آن غیرفعال می‌باشند و در فرایند تولید شکر از نیشکر نیز حدود ۹ کارخانه وجود دارد که همگی فعال می‌باشند. بر اساس محاسبات صورت گرفته مقدار شاخص هرفیندل-هیرشمن در بازار تولید قند و شکر کشور در سال ۱۳۹۱ حدود ۴۱۶/۵ واحد و در سال ۱۳۹۰ حدود ۴۰۷/۵ واحد بوده است. با توجه به اینکه مقدار این شاخص کمتر از ۱۰۰۰ می‌باشد صنعت قند و شکر در کشور از وضعیت رقابتی برخوردار است، با این حال شاخص مذکور در سال ۱۳۹۱ در مقایسه با سال ۱۳۹۰ با افزایش همراه بوده است که نشان‌دهنده تمرکز بیشتر است.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

- طی دوره (۱۳۹۱-۱۳۸۰) در مجموع سطح زیرکشت چغندرقند روند نزولی و سطح زیرکشت نیشکر روند صعودی داشته است. این امر موجب می‌شود که سهم چغندرقند از تولید قند و شکر کاهش و سهم نیشکر با افزایش مواجه شود.

- طی دوره (۱۳۹۱-۱۳۸۰) میزان تولید قند و شکر در کشور تحت تأثیر افزایش سطح زیرکشت نیشکر، افزایش ضریب استحصال و افزایش راندمان تولید شکر از چغندرقند و نیشکر از ۸۳۷/۸ هزارتن

در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۲۴/۳ هزارتن در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است. بیشترین رقم تولید شکر در سال ۱۳۸۲ برابر ۱۲۷۴/۱۶ هزارتن و کمترین رقم معادل ۵۵۲/۷۳ هزارتن در سال ۱۳۸۷ می‌باشد.

- کاهش تعرفه واردات شکر سفید و شکر خام از ۱۵۰ و ۱۳۰ درصد در نیمه اول سال ۱۳۸۴ به ۱۰ و ۴ درصد در فروردین ماه ۱۳۸۵ تا آذر ماه ۱۳۸۶ باعث حداکثر شدن میزان واردات در سال ۱۳۸۵ (۲۵۲۷ هزارتن) و کاهش قابل توجه میزان تولید قندوشاکر کشور طی سال‌های (۱۳۸۶-۱۳۸۸) شده است.

- با کاهش تعرفه‌های واردات شکر سهم واردات شکر توسط بخش خصوصی نیز افزایش یافته است.

- مقدار شاخص هرفیندل-هیریشمن در بازار تولید قندوشاکر کشور گویای آن است که این صنعت از وضعیت رقابتی برخوردار است.

منابع

- پیروز، الهام (۱۳۸۹)، بازار شکر، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
سلیمانی سدهی و همکاران (۱۳۸۹)، زنجیره تأمین صنعت قند و شکر ایران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
آمار و اطلاعات سایت وزارت جهاد کشاورزی www.maj.ir.
آمار و اطلاعات سایت انجمن صنفی کارخانه‌های قندوشاکر ایران www.isfs.ir.